

Der var en tid af Signe Lunde

Skjern 1977

De efterfølgende optegnelser er små glimt fra min barndom og første ungdom og skulde fortælle lidt om livet, som det levedes dengang, på mange måder vidt forskelligt fra i dag. Hvis nogen af den yngre generation måske kan have lidt glæde af at læse dem, er målet med dem nået.

Til min første svage erindring hører en brud med slør og en kirke, det var Kirstine og P. Hansens bryllup. Hun havde tjent hjemme, derfor var jeg med.

Det næste jeg husker er fra Sommeren 1902, da mor og jeg lå ved havet nærmere betegnet Årgab. mor havde fået 3 børn i løbet af ret kort tid, mig f.14-9-1898, f. Johanne 27-5-1900 og f. Holger 8-2-1902, så hun har nok trængt til at slappe lidt af. Vi boede hos en murer, der var to piger lidt ældre end mig. Når de voksne badede, havde de solide badedragter på og et tykt tov om livet, der jo må have været fastgjort et sted på stranden. Hvordan vi kom der, husker jeg ikke, men vi sejlede derfra i en fiskerbåd. jeg var søsyg. Da vi kom til Ringkøbing, stod far på kajen og tog imod os. Da vi kom hjem, var der mange roser i stuen. Johanne var hjemme hos far og trine var pige Holger var omme i skolen, hvor mormor og Kathrine passede han.

Kathrine var lærerinde om vinteren og blev der om sommeren som Pige. Hun blev senere gift med en tømrer, han døde ret ung, og hun var i mange år i København. På sine ældre dage kom hun her til Skjern, og jeg besøgte hende ofte. Jeg fik meget at vide fra dengang, hun var i Bølling, f.eks. at hun ikke elskede morbror Peder, der dengang gik i ældste klasse, altså hos sin Far. Han var meget drilagtig, og når han fik skænd gik han ind til mormor og fik medhold.

Kathrine fortalte også om hvor vred mormor var. da mosters forlovelse med præsten gik over.

Moster var meget smuk. Det fremgår tydelig af alle de fotografier, der findes af hende fra hendes ungdom.

Pastor Andersen, Præsten i Bølling, havde en broder Skifter Andersen, der kom i præstegården i ferierne. Han læste teologi og blev senere præst.(Han endte for resten som sindssyg). Til mormors store glæde blev det til forlovelse mellem ham og moster. Pastor Andersen havde også to søstre frøknerne Anne og Johanne. Faderen var skibsreder, og de var meget fornemme og havde meget at rette ved deres lille svigerinde. Det passede ikke moster, hun har altid været ret selvstændig.

Så kom hun en vinter på Askov Højskole. Der var også vores senere onkel Viggo og hans søster Dagmar, som moster blev veninde med og som hun senere besøgte i hjemmet i Brøns.

I 1900 købte onkel Viggo Fjordvang, en forsømt kreditforenings gård. Der har moster vel besøgt ham igen, da Dagmar var der som husbestyrerinde. Nu begyndte det at knirke med præsten og det kom til et brud. Hun blev gift med onkel Viggo i 1903. Hun var da 25 år gammel. Efter vores mening gjorde hun et godt bytte ved at foretrække onkel Viggo, men som sagt, mormor var vred. Hun ville ikke engang med til bryllupsfesten, der skulde holdes i Brøns i onkel Viggos hjem. selve vielsen foregik i Velling Kirke, hvor morfar og mormor var med, men de stod af toget i Skjern, mens resten af selskabet fortsatte.

Skolen er et kapitel for sig, der er vi jo kommet fra vi var født. Vi gik gerne forbi "æ Brink", et lille husmandssteds der lå midt imellem byen og skolen og med en sti skråt over agrene. De havde en enkelt ko, den må have stået i min vej engang. Jeg husker det ikke selv, men nogen må jo have hørt, at jeg har sagt "aa lille rare ko, du vil ikke gøre mig noget", Jeg er nok sluppet godt forbi den.

Om morfar husker jeg ikke noget særligt ud over, at han var der. Han er nok bleven træt af børn, jeg gik endda i skole til ham et par vintre og var 14 år, da han døde. Men mormor var jo så afgjort livet i huset, og det vedblev hun at vare til sin død den 16. marts 1931 på fars 60 års fødselsdag.

De senere år havde hun sin faste plads i den store stol for bordenden, og havde vi været ude i verden og kom hjem, var det første sted vi skulde altid om til mormor.

Vi holdt meget af at lege omme i den gamle skoles der var frie udfoldelsesmuligheder. Vi havde vort særlige legetøj, bl.a. et meget lille kaffestel og andre beskedne ting. Vi brugte også meget at klæde os ud, saa det blev til lange kjoler.

De somre Aksel Milthers var der, er også uforglemmelige. Aksel omtaler dem også i sine erindringer Side 89. 1909 flyttede de op i den nye Skole, og dermed forsvandt vort barndoms paradys.

Et andet sted, vi også gerne kom, var hos Chr. Dalgaard. Jenny og jeg var lige gamle, Marie lidt ældre. De passede køer, vel en halv snes. De havde alle sammen navne Sval, Røsken, Hvisken osv., de blev koblet på gammeldags maner og trukket i marken. Chr. Dalgaard var en stille mand, det var Else, der dominerede. Hun var altid i aktivitet, om sommeren meget let påklædt: Bare Ben, særk med korte ærmer og et lille uldent underskørt. De byggede ny kostald, da de brød stenene i de gamle Båse op, var der sort af lopper, det mærkede vi også. Senere gled forbindelsen ud, vi gik jo ikke i den samme Skole, de var missionske og gik i Friskolen. Hos Farfars kom vi også gerne i sommerferien. Farfar, Mads Lunde var gift første gang med Johanne Mortensen fra Dejbjerg, hun var mor til vores far. De var kun gift i 3 år. De var begge 28 år, da hun døde efter at have fået en lille Pige, der blev 3 måneder og døde 3 uger efter sin mor. Året efter gik Mads, der boede i Stauning, paa frierfærd til Skjern til Else Jensen. Hun var enebarn, de havde en lille gård. Faderen var død. Else må jo have sagt ja, de blev gift kort efter, og Mads flyttede ind med lille hans, der da var 2½ år. Gården hed Vejler, og Elses mor kaldes Ann Vejl. Hun var ikke rar, særlig mod den lille dreng, så han var en tid hos moderens forældre i Dejbjerg, men han kom dog hjem igen, da Mads ikke kunde undvære ham. Der kom en børneflokk på 6. Gjorde nogen af dem noget galt, var Ann Vejl der straks: "Det er dig din styk knægt, der har lært dem det". Far var i købmandslære, da hun døde. Han har fortalt, at den dag, han var hjemme til hendes begravelse, var en festdag for han.

At Mads, selv om han var flyttet ind hos kvinderne, har været mand i huset viser følgende: mor og datter kunde ikke enes. Så lejede han en husbestyrerinde og sagde til svigermor: "No goer du ad æ kammers og der blywer du", og til Else: "Og saa goer du ad æ Vøgstou, og der blywer du", (Else vævede), så er der vel bleven fred i huset.

At Farmor holdt mere af sine egne børnebørn end af os, er der sikkert ingen tvivl om, men vi vilde gerne derned. Der var altid så spændende, der var jo de to farbrødre og een eller to fastre, som de nu var hjemme til. Der var meget gammeldags, de spiste af samme fad, og panden med dypelse kom også på bordet, de spiste med hornskeer. Vi fik altid hver sin tallerken. Farfar sad for bordenden med fix (nærmest en Pekingeser) på skødet. Der var et utal af fluer i det køkken, (kostalden var ind af bryggerset og rendestenen uden for vinduerne). Farfar sad altid med en fluesmækker, og enten det ramte på brødet eller osten var lige meget, bare fluen døde. I den ene vindueskarm stod også en fluefanger, nærmest en omvendt osteklokke, den stod paa tæer, og den nederste kant var bøjet op indvendig, der var brændevin i. Under klokken lå Sukkers når. Fluerne havde forsynet sig og skulde derfra, fløj de op i glasset, hvor de vandrede rundt til de faldt ned i brændevinen og druknede. Karlekammeret var ikke hel almindelig. Farmor holdt ikke af, vi var der alene. Det var ind af bryggerset og meget lille, en dobbelt seng, hvor de to Farbrødre sov, tog den halve Plads. På fodenden var en kugle, satte man et stort søm ned i et hul i den, ringede det under sengen. Der var et elektrisk apparat, der kunde bruges til mange ting, og der var telefon fra værelset og ud i værkstedet m.m., alt sammen hjemmelavet. Der var lang bord og fast bæk i køkkenet. Der var et lille lavloftet værelse ind fra køkkenet, der var kælder under og et trin op. der sov faster Lisbeth, Johanne og jeg samt fix under olmerdunsdyne. Det må have været varmt.

Det var en stor begivenhed, da vi fik telefon. Det var en partstelefon, der udgik fra Skjern Central til begge købmænd, hos os ringede den een gang hos Larsen to gange. Det må have været omkring 1912. Jeg husker tydelig, den første gang Far skulde ringe op. Mor og flere af os børn stod i kontoret og skulde opleve vidunderet. Han ringede til Mølgaard Ringkøbing efter Skråtobak. Det må have været dyrt med den lange luftledning, saa det var en slags aktieselskab, hvor de fleste gårdmænd havde en part. Det medførte, at købmændene måtte sende bud til deres kunder, når der blev ringet til dem udefra, om et eller andet. Der fik vi børn lov at løbe mange telefonærinder, undertiden til den yderste grænse i sognet. Skulde vi et nyt sted, hed det gerne: Hvor skal vi ind? Har de en gal Hund? Et par småkager var gerne belønningen, jeg husker aldrig, vi fik drikkepenge. Denne ordning bestod til 1. september 1918, da Bølling fik central, der fik til huse hos Hans Damgaards Eline

har fortalt, at Kristiane var så nervøs, når hun blev kaldt over til os til telefonen, og det skete ofte, da Hans Damgaard var vognmand. Og så kom hun selv til at sidde med alle sognets tråde i sin hånd i 34 år, ja længere endda. Hun hjalp Eline de første år, efter at hun 1952 overtog centralen. I 1969 blev den automatiseret til Elines store sorg, det kostede mange tårer, den første tid, nu var hun jo uden den daglige forbindelse med hele sognet. En anden stor begivenhed var, da vi fik køretøj, en Islænder og jumbe, det har været ca. 1910. Hesten hed Musse Buk, efternavn efter den mand, den var købt af. I almindelighed brugte vi kun fornavn. Det var en smuk hest særlig om sommeren, når den var glat og blank. Den var vel nærmest, hvad man kalder rødbrun. Den havde sine nykker. Den blev f.eks. rædselslagen, hvis der kom en motorcykel på dens vej. Hvis vi mødte en sådan, når vi kom kørende, for den ud til siden lige til grøftekanthen, og når uhyret var forbi, strøg den af sted, så den lå flad hen ad vejen, og intet kunde standse den, før den selv vilde.

Jeg skulde til Skjern hver lørdag en vinter til orgelundervisning og det var jo enten på cykel eller Ben, saa jeg skulde prøve, om jeg kunde ride. Jeg foretog en prøvetur en søndag op til "æ stuer Hyv". Det gik fint derop, men hjemad satte Musse i strakt galop, lige til vi nåede pakhusdøren, så stod den pludselig med hovedet nede mellem forbenene, og jeg stod på vejen foran den. Saa blev rideturen opgivet.

Engang skulde morfar, mormor og morbror Viggo til Skjern, jeg skulde køre hest og vogn om til skolens med i vognen var Johanne, Holger, Johannes Damgaard og Mads, der har været et par år. Da vi skulde dreje ind på legepladsen, greb Johanne fat i tømme, med det resultat, at det ene hjul berørte ledstolpen. Hesten blev bange og for først nogle gange rundt på legepladsen og så ud gennem læbæltet, der var nyplantet, ned over agrene, over en vej langs en vandgrøft, indtil den standsede foran en anden grøft med pigtråd, bag den plejede den at gå i en fenne. Under turen var Johanne, Holger og Johannes på en eller anden måde kommet af vognen, Mads lå i bunden, og jeg stod som en Valkyrie og holdt i tømme. Vor vilde kørsel var bleven bemærket i skolen og hos naboerne. Morbror Viggo og Fris kom løbende, og hjemturen foregik ved, at de gik på hver sin side og holdt i hovedtøjet. Skjern turen blev dog ikke opgivet.

Til vor store sorg døde Musse af tarmbetændelse. Jeg hjalp i butikken den gang, og jeg græd, så Jeg måtte gå min vej. Senere fik vi større heste. Først en russer og senere, da Videbækbanen kom og vi skulde hente varer ved Kongsholm St., en rigtig stor hest. Men ingen kunde indtage Musses plads, og jeg er derfor glad for, at jeg kan riste den en minderune.

Butikken derhjemme var lille, men der var en hygge over den, som mangler i de store selvbetjeningscentre. Der var to store vinduer mod syd, modsat dem en lang disk med store skuffer under til sukker, gryn o. s. v. bagved den en reol med mindre skuffer forneden til de finere ting, svensker, rosiner, mandler, hel ingefær, hel kardemomme, kanel og peber m.m., på hylderne chicorie, the, håndsæbe, skosværte og meget andet, aller øverst vin. Alt skulde jo vejes af. Margarine var i en stor bøjte, brun sæbe i en balje, saa når en kunde kom med en stor kurv æg, og skulde have den fyldt med varer, kunde der nok være travlt.

Under det ene vindue lå store ruller reb, der stod spande og flere ting. I et hjørne stod en kasse, hvorpå der lå store klipfisk, under loftet hang forskelligt isenkram. På sydvæggen hang et skab med galanteri, og på vestvæggen to skabe med manufaktur. Modsat disken stod en bænk til trætte kunder og for dem, der gerne vilde have en hold snak. For enden af bænken stod en tværdisk, og i den krog havde i mange år vor gamle post Dres Husted sin plads. Der stod daglig et par stk. mad og et glas øl til ham. Han var gående. Ruten var fra Skjern til Slumstrup Mølle, så han kunde nok trænge til at hvile sig. Imens kunde far saa få ordnet posten færdig, alt med penge gik jo den vej. Chr. Graversen kom næsten daglig sammen med posten, om han har haft hemmelig brevveksling, som "Met-Kjestin" ikke måtte vide, skal jeg ikke sige. På samme bænk sad engang Per Graversen og friede til mig. Jeg stod på den anden side af disken, jeg var 16 år, han var over 70. Han friede også i sin tid til mor og moster, moster Mariane og sikkert mange flere, han fik dog aldrig held med sig. Hans sidste og største bedrift var. at sætte et tårn på Bølling Kirke, og sognets beboere satte en pæn sten paa hans grav .

Det var dejligt at have en butik, hvor man kunde gå ind og hente, hvad man havde brug for. Det kom sig ikke så nøje f.eks. med et par kopper mandler til brændte mandler til Jul, derimod vankede der kun sjældent et Stk. brystsukker, kun når vi skulde til eksamen, fik vi et Kræmmerhus med; man fik en stor pose for 10 øre dengang. Vi børn var ikke velsete i butikken, det skete, man kunde tilsnige sig en lille plads, hvis f.eks. tykke Hansen fra Varde kom. Han var rejsende i isenkram og havde mange store kasser, hans vareprøver lå pakket ind i rødt flonel i små rum, kopper, tallerkner, vaser, nips m.m., det var meget spændende at se.

En anden rejsende var Vilhelm Pedersen, hal rejste for Søborgs chokolade. Når han kom, skulde Johanne og jeg nok være der, så skulde vi stå foran ham og sige ham, hvad han hed, så fik vi et stk. chokolade for vore kønne øjnes skyld. Deres billeder hang sammen med mange andre repræsentanters på en væg i kontoret, en ret enestående samling, som Holger overtog. Butikken er større nu og ser hel anderledes ud, men er ikke nær

saa hyggelig.

Aftenen før juleaften blev der gjort en slags hovedrengøring i butikken. Kakkelovnen blev pudset, alt blev taget ned fra hylderne, der blev vasket af, og alt det, der stod på dem, blev tørret af; og til sidst blev gulvet skrubbet. Der var gerne mange hjælpere, så der var meget livligt. I aftenens løb var vi inde og få kaffe og smørrebrød, et glas vin fik vi også under sliddet. Klokkeren blev gerne to, før vi var færdige, det kunde være skyld i, at man var lidt søvrig Juleaften. De senere år strakte det sig over flere aftner, men butikken var ren til jul og status nytårsdag, hvor Farbror Peder og Søren var medvirkende gennem mange år. Det tog gerne to dage, da det skulde gøres grundigt, alt blev talt op og skrevet, det var meget lidt, der blev taget på slump. Man forstår egentlig ikke hvorfor, da der var meget, der var gengangere fra år til år. F.eks. det service, der stod paa loftet, det blev lånt ud til gilder, når varerne blev købt her. Far var i mange år næsten selvskreven som opvarter selvfølgelig gratis såvel som udlånet af servicet. Loftet var værst at komme igennem, da der var mest koldt. Men ellers tror jeg nok, farbrødrene tog det som en vinterferie, de var altid i godt humør. Om aftenen blev der spillet Skjervindsel. Jeg overtog dem begge, da jeg fik forretning, først farbror Peder siden Søren, men vi gik lidt lettere over det.

I 1924 fik vi elektrisk lys. Inden den tid var der mange lamper, der skulde gøres i Stand hver formiddag fra butik, pakhus, køkken, stue, kontor, soveværelse og kamre ovenpå, engang om ugen skulde de pudses. Det var en stor lettelse, da vi blev fri for det.

Der er 19½ år mellem mig, som den ældste, og Dorthen som den yngste af 7 Søskende. At vi var fordelt over saa langt et tidsrum gjorde, at vi ikke var hjemme til stadighed alle sammen, kun ved særlige lejligheder, men dem var der også mange af.

Holger og Niels var et par livlige fyre, der engang imellem måtte mærke den faderlige tugt på deres krop, da der ikke var forbud mod at give sine børn en korporlig revselses når de fortjente det. Eller gjorde de?

Engang var det dog mor, der tog sagen i sin hånd Holger var slem til at drille Niels, der til gengæld var et taknemmeligt offer. De havde begge fået en kage og da Holger havde fået sin tykket godt spyttede han den ud i ansigtet på Niels der blev vild gråd. Holger blev som straf sat ned i kælderen. Da denne engang også havde været butikskælder, var der en stor tung Lem, som han ikke kunde åbne nedefra, så han var godt gemt.

Det var 1. november, og det var et forfærdeligt vejr regn og storm. Der skulde komme en skrædder med kone og to børn, de skulde bo i det såkaldte fælleshus, som far var medejer af. Der boede flere familier gennem årene, mange forskellige mennesker både gode og mindre gode. Mor stod med mad til dem, men de var meget forsinkede, da nogle af deres fattige ejendele var faldet af Vognen nede ved Østerby Bæk. Endelig indfandt de sig da meget forkomne. Da mor, efter at de var bleven bespist, skulde ned i kælderen efter aftensmad, sad hendes nu saa søde dreng så højt oppe på trappen, han kunde komme. At hun var sønderknust over at have glemt han i flere timer, siger sig selv. Han var 6 år.

Degnen, vor kære morbroder, forlangte mindst lige så meget af os, som havde vi været hans egne børn. Var der noget i vejen, kom han og klagede. Johanne vilde f.eks. ikke lære sin geografi. Hun siger selv, det svier til hende endnu. Med Holger var det galt med opførelsen og ligeledes geografi. Morbror Viggo vidste jo, at hvad det sidste angik, var det ikke evnen, men viljen der manglede, det havde da også til Følge, at han måtte ind på kontoret til far om aftenen og lære lektier.

Kontoret var fars helligdom. Det var ikke stort. Skrivebordet nåede fra væg til væg foran vinduet. Der var en dør ind til butikken og een til stuen, om dagen var den altid lukket, men stod åben om aftenen. Da sad far der med forskellige regnskaber, han var formand og kasserer i sygekassen i ca. 40 år og havde mange andre regnskaber foruden sine egne. Om søndagen sad han der også, men da læste han og røg på sin lange pipe. Han fik en bogpakke fra statsbiblioteket i Århus hver måned, mest memoirer og levnedskildringer, som morbror Frederik fandt til ham. Det kunde ske, han tog et barn på skødet, men jeg tror ikke, han holdt op med at læse af den grund. Vi andre, mor, børn, pige og kommis holdt til i stuen. Mor læste tit op for os f.eks. af "æ Bindstou" og vi lærte mange sange Både svenske og danske viser: "Gossan min bor i Alunde By", "Anders han var en hurtige dreng", "Husker du i Høst", "Ak kæreste Hr. Guldsmid" og mange flere. De mere alvorlige lærte vi jo i Skolen. Der var hyggeligt i den varme stue under hængelampens skær, men ikke så rart, når vi skulde op på et koldt loftsværelse, som Johanne og jeg delte, men det samme var jo tilfældet med kommissen og pigen, der var jo heller ingen varme paa deres værelser.

Vi kom tidligt til at hjælpe i haven, der var mange gange, der skulde holdes rene, vi brugte hakker, som de bruger til roer, skuffejern kunde vi ikke magte. Vi pillede også orm af kålblade med en tøjklamme, der var snittet til, til det brug. Ormene kom i en Spand vand, hvis de ikke var klemt ihjel, druknede de.

Mads stod lidt ensom mellem os fire store og de to små. Der var fem år mellem han og Niels, og fire år til Svend kom. Han græd meget som lille, men det var vel ikke på grund af sin enlige stilling. Senere blev han

den fornuftige og betænksomme, han stadig er. Holger ærgrede sig ofte over hans mange filosofiske spørgsmål. Svend kunde være meget stejl, hvis han havde fået en lille af klapsning, (den hel store prøvede han vist aldrig), var det umuligt at få ham til at sige, han vilde være rar. Der er en grænse for, hvor meget man skal ydmyge sig.

Dorthe kunde underholde sig med de mærkeligste ting, der i hendes fantasi forestillede alt muligt. Hun holdt lange samtaler med disse ting, til stor morskab for dem, der hørte på hende, når hun gik og passede sig selv. Det gik meget fredeligt med de to små, måske har de været de rareste, måske er forældrene bleven lidt mere eftergivende, begge dele kan tænkes. Mærkeligt som de alle ligner sig selv, fra de var små, men sine medfødte karakterer løber man vel ikke fra.

Vi var glade, da vi fik en hest, det modsatte var tilfældet, de vi fik en ko. Det var i 1914 i anledning af Svends ankomst. Vore forældre må have ment, der skulde lidt ekstra til, han er da også bleven den kraftigste af os alle sammen, om det skyldes den hjemlige ko, ved jeg ikke. Den første vi havde var en gammel skikkelig en, den hed Grethe, men vi skiftede flere gange. Vi havde f.eks. een, hvis største fornøjelse det var at sparke spanden fra den, der malkede. En tid var det mig, og da det var morgen, middag og aften fortog skrækken sig ikke hele dagen, hvorfor jeg var ved at blive et nervevrag, så fik vi Hanne Mortensen til at malke, hun var stor og stærk, så det var en smal sag for hende, at ordne en ko.

Sku de der laves noget i Bølling, hvortil der skulde arbejdskraft udefra, f.eks. da kirketårnet blev bygget og da der kom telefon og elektricitet, var der så at sige ingen steder, disse mennesker kunde få deres forplejning. De både blev og boede på stedet, til arbejdet var færdigt. Da Far altid havde meget et gøre med. hvad der foregik i sognet, gik det gerne sådan, at vi skulde have nogle på kost. Mor var alt andet end glad for det. Der kunde derfor godt være temmelig megen røg i køkkenet lige inden middag, men det var mærkelig at se, hvordan Mors ansigt, som ved et trylleslag forvandlede, når hun gik gennem døren ind i stuen. Det var altid en hel anden, pensionæren så, end vi havde set i køkkenet. Far sad jo til højbords i stuen, hvis han havde været paa den anden side, er det ikke sikkert, vi havde haft saa mange Pensionærer.

Vi havde nogle kunder, der regelmæssigt kom og hentede 2 potter Brændevin, det var dem, der skulde have den daglige snaps, f.eks. en røgterkone Ida fra Slumstrup, hun nøjedes ikke med een om Dagen. Brændevinen var ikke saa stærk, som de forskellige vi kender nu og heller ikke så dyr. Jeg vil tro, de 2 potter har kostet ca. 5,60 kr., men det var jo også penge. Vi fik den ædle drik hjem i en stor tønde, et såkaldt oksehoved, det gjaldt også for eddike og sirup. De store tøndes blev trillet ned i kælderen i en dertil indrettet nedgang udefra. Brændevinen blev tappet på et lille Anker, som vi saa kunde tage af oppe i Pakhuset.

Jeg har et brev fra farfar Mads Lunde til min far fra 1917. Jeg citerer lidt af det: "Min Søn Hans! Niels Østergaard fra Stauning var i går kørende herved for at tale med mig, angående om det kunde være muligt, at jeg kunde formå dig til at lade han få mindst 2 potter brændevin. I Stauning har de forbudt brændevinshandelen. Han forklarede mig, at han havde et sygdomsanfald, hvorfor han fik nogle dråber, der skulde tages i brændevin. Det være så sin sag". Manden havde gjort farfar en tjeneste, nu vilde han gerne gøre han een til gengæld: "På prisens størrelse ser han ikke" Han har nok fået sin brændevin. Farfar hørte også til dem, der gerne vilde have den daglige snaps.

En vaskedag var ikke som i dag, hvor man kommer tøjet i en maskine, og en time efter kan man hænge det ud. Vi vaskede engang om måneden, begyndte ved 6-tiden, og det tog hele dagen. Eline var fast hjælper i mange år. Der blev først lagt grundigt i blød. Aftenen før blev det grove og mast snavsede vredet op og kom i kedlen i stærk lud og kom i kog, når det blev dækket godt til, kunde det holde sig varmt til næste morgen. Så kom der gang i vaskebrætterne. Det skulde selvfølgelig koges engang mere, med samt det fine. Broget tøj, særlig forklæder, var der jo et væld af, det blev til sidst stivet i kartoffelmelsstivelse. Vi havde saa lidt vand, så enten måtte vi hente hos Hans Dangaards, eller om til fælleshuset og skylle. Vor eneste hjælpemiddel foruden hænderne var en vridemaskine. Vi havde det for det meste meget fornøjeligt. Det var næsten værst for mor, der var ene om det derinde, og vi blev jo også vartet op sådan en dag. Om Vinteren, når vi ikke kunde tørre ude, kørte vi det våde tøj om til skolen, hvor det blev hængt op på det store loft.

Den spanske syge, der kom efter krigen vinteren 1918-19, prøvede vi også. Det var en slem tid. Det var særlig dem fra 20 til 45 år, der blev hårdest angrebet.

Et Eks. på hvor smitsom den var: Der var ungdomsmøde i Skjern 5. Juledag. Da skulde et par unge mennesker fra Bølling, Anders Forkarl på Bøllinglide og Abelone lille Kastbjerg, afgøre et væddemål ved en kop chokolade på dans Jensens Cafe. Servitricen gik og var syg, men passede sit arbejde, (hvad jo var ganske uforsvarligt under de forhold), få dase efter døde hun. Anders og Abelone blev syge og døde, men forinden havde han nået at smitte folkene på Bøllinglide deriblandt Frode Agger, som også døde. Mand og karl lå lig i gården samtidig.

Denne Vinter døde også Jens Falk Gasdalgaard. Alle mellem 25 og 30 år.

Vinteren efter måtte Holger og jeg gå i seng. Jeg var pige derhjemme, og Holger havde begyndt i Butikken. Holger lå i gæsteværelset, og jeg i den pæne stue for at have os nogenlunde samlet. Det var ikke nemt at få hjælp, alle var jo bange for at komme i de befængte huse. Vi fik dog hjælp i butikken af Morten Søe, der lige var kommet hjem fra Amerika, så kunde far hjælpe mor. Holger var mest medtaget, han skulde en overgang have varme omslag i hver time, det ordnede far. Jeg kan også huske, han lå og vaskede gulve. Mens vi var syge, døde en ung mand i byen. Det var det femte offer i Bølling. De der døde, blev gerne sorte på brystet, mens de endnu levede, så var der intet håb. Det var ligefrem pest. Det var svært at komme til kræfterne bagefter; mange fik det, de aldrig forvandt, før den tid vidste jeg ikke, hvad det var at blive træt, men ellers slap vi da godt over sygdommen.

Jeg var 14 $\frac{3}{4}$ år, da jeg blev konfirmeret. Det var vel ikke ligefrem af mangel på kundskaber, jeg skulde have den ekstra vinter i skolen, (jeg havde altid meget let ved at lave mine lektier), men de har nok ikke vidst, hvad de skulde stille op med mig. Jeg var for ung til at gøre det ud for pige derhjemme og komme ud at tjene til vinteren var jo ikke så rart. Om sommeren fik jeg min første plads paa mejeriet. Mejeristen, (for resten Johannes tilbeder, da hun var 14 år, hun har altid været langt forud for mig) havde sin morskab af at veje mig i sødmælksskarret, det blev til 76 $\frac{1}{2}$ pund eller omsat til nutid ca. 38 $\frac{1}{4}$ kg. Det blev jeg drillet meget med. Der har ikke været ret meget saft og kraft i mig.

Johanne og Holger kom tidligere ud at prøve livets genvordigheder. Johanne var 10 år, da hun kom ned til lærer Nielsen i Stauning og passe køer. Hun længtes meget. Engang hun var hjemme, fulgte mor og jeg hende ned til landevejen 2 km, hvor hun skulde med en Dagvogn, der gik fra Videbæk til Skjern og videre med dagvogn til Stauning. Hun græd hele vejen. De to næste somre var Holger der, han var 11 og 12 år og mere frejdig. Han tog vejen i trav, når han skulde hjem, Der var 2 mil. Vi havde en vinterlærerinde fra Staunings det var hende, der ordnede dette arrangement med de forbindelser, der fandtes, var det jo temmelig langt at komme hjemmefra.

Angående min skolegang skal der lige siges et par rosende ord om min morbror og lærer. Hans religionstimer var godt forberedte og veltilrettelagt, så de blev forståelige for hans tilhørere.

Sang, historie og litteratur havde hans store interesse. Vi sang meget. Ud over sangtimerne gerne, hvad der passere til, hvad vi havde for som lektie i bibelhistorie og danmarkshistorie. Den sidste time hver onsdag var helliget oplæsning, og der fik vi et indblik i litteraturen, som var ret enestående. Både ved hans 80-års fødselsdag og hans afskedsfest blev det fremhævet af flere af hans gamle elever, som noget de havde været meget taknemmelige for. Han var en god oplæser og vilde gerne. Af hans repertoire kan nævnes bl.a. H. C. Andersens eventyr, af Blichers noveller f.eks. Røverstuen, Præsten i Vejlbj, æ Bindstou, En Landbydegns Dagbog, desuden Alladin, Hakon Jarl, Søstrene paa Kinnekullen, Genboerne m.fl. Jeg er næsten sikker på, han glædede sig lige så meget som os til disse timer. Som det vil ses, var det Guldalderdigtningen, der var den foretrukne, men der var jo også rige kilder at øse af.

Mens jeg er ved skolen, kan jeg ikke lade være at fortælle om min første udflugt. Det var i 1906, jeg var 8 år. Det var ellers kun forbeholdt ældste klasse, hvor vi kom, når vi var 10 år, at være med. Men min nære tilknytning til skolen, og så den omstændighed, at Aksel Milthers var på ferie og skulde med. (han omtaler samme udflugt i sine erindringer), har vel været årsag til, at jeg også fik lov. Turen skulde gå til Søndervig, og Dagen oprandt med øsende regnvejr. Som sædvanlig ved sådanne lejligheder, mødte nogle gårdmænd med deres arbejdsvogne for at køre flokken til Skjern og senere hente den igen. Der blev diskuteret frem og tilbage, om vi skulde af sted eller ej. Vi har nok været optimister, en sådan regn kunde umuligt blive ved hele dagen. Det gjorde den imidlertid. Vi var med toget til Ringkøbing, der holdt vogne til at køre os til Søndervig. Der var voksdugsbetræk på sæderne, så vandet løb ind under os. Vi var nede ved Havet, men heller ikke mere. I en lade spiste vi vor mad og holdt ellers til. Da kom der en fremmed mand, han ynkedes over alle de våde børn og gav kaffe til os alle sammen, hvad vi nok kunde trænge til. Så gik turen hjem igen på samme måde, men så vidt jeg husker sang vi, da vi kom til Bølling, det skulde vi altid, når det var Anders Damgaard, der kørte. Men det var en våd tur, vi kunde lige så godt have taget et havbad med klæderne på.

I et af Versene af morbror Frederiks sang til far og mors sølvbryllup står bl.a.: "Og gennem mange år svang vor Hans sin slagtedolk til folkegavn og grøde i pagt med Laurids Holk". Det hang sådan sammen, at far og Laurids Holk i ca. 30 år forsynede mange hjem i Bølling med kød og fisk. Laurids var gårdmand og dygtig til at handle, så han købte dyrene. Kreaturerne blev slagtet paa gården, og svinene, det var ikke slagterisvin, men unge søer, blev slagtet hos os. Det foregik i vores vognport. Grisen blev bundet på alle fire ben og hevet op på et stort kar. Slagteren Jakob Lodal, der kom gående ovre fra Slumstrup Mark, hvor Han havde et husmandssteds stak dyret i brystet, så blodet styrtede ud, mens det stakkels dyr skreg og kæmpede for livet.

Skulde blodet bruges til blodpølse, skulde der een ud og røre i det og slå koldt vand i, da det ellers løb sammen og størknede. Derefter blev karret vendt og fyldt med kogende vand, hvori grisen blev skoldet, og børsterne skrabet af, saa den blev pæn og ren.

Far havde et lille trykkeri, og sedler hvorpå der stod f.eks. "Ungt, fedt flæsk fås fredag formiddag. Bestillinger modtages, Hans Lunde", blev sendt ud med mælkevognene salget foregik fra det midterste pakhuis. Der var cementgulv, der ikke altid var lige rent. Under bordene, der blev godt vasket både før og efter, stod der forskellige dunke med f.eks. fernis, tørrelse, lysol m.m. , og i et hjørne lå en stor petroleumstank, hvorfra der tappedes petroleum paa dunke og flasker. Torsdag efter kom L. Holk, og så hjalp de hinanden med at partere dyrene, og fredag formiddag kom så konerne og fik deres kød. Mor skrev engang til mig før jul. at de havde saa travlt, da de i morgen skulde have solgt 3 svin og et kreatur.

Når man ser de fine Slagterbutikker i dag, har de ikke meget tilfælles med pakhuset derhjemme, men jeg har aldrig hørt, nogen har taget skade af kødet derfra. I første halvdel af tredverne blev sundhedskravene skærpet, og de måtte holde op.

Der bestod et nært venskab mellem de to familier særlig mellem mor og Sine. Da de afstod gården, byggede de hus i Bølling, vore haver gik sammen. Der var en åbning i hækken, som Sine benyttede, når hun skulde til købmand og samtidig ind og faa en snak med mor. Jeg tror aldrig, der har levet rarere kone end Sine, hun var Godheden selv. "Hvad fatter gør, er altid det rigtige", passer fuldstændig på hende, at sige Laurids imod eller have en anden mening end hans var utænklig. Johanne og jeg kom der meget som børn, Ida og jeg var hjerteveninder og fulgtes altid ad også senere til vore første stævnemøder, der var meget uskyldige. Laurids Holk blev 93 år og nød en god alderdom under Emmas røgt og pleje. Han var åndsfrisk til det sidste.

En af de skikkelser, der hører en svunden tid til, men som vi, der har kendt hende, aldrig glemmer, var Trine Akselsen. Hun boede i det før omtalte fælleshus, vor nærmeste nabo. Hun havde et køkken og en stue mod nord meget beskeden. I stuen var der en stor seng, et chatol samt bord og bænk. Hun var enke og havde fem børn, de tre var voksne og hjemmefra, men der var to Dreng, Tvillingerne Julius og Marius, de var vel ved Konfirmationsalderen, da vi begyndte at komme derind. Trine var fast hjælperske i præstegården. Marius havde mange dukker og syede de fineste rigtig damekjoler til dem. Min dukke fik en af sort silke med rundskåren nederdel og pufærmers den gik desværre tabt sammen med dukken ved branden på loftet derhjemme. Chatollet var, som de fleste, med små skuffer og et rum i midten med døre for. Derinde var alle tiders dukkehus, hvor han sikkert selv havde lavet alt både møbler og dukker. Det var skønt at sidde på knæene på en stol foran og se derind Marius kom i skrædderlære i Skjern. Det gik ellers sørgeligt med Tvillingerne. Julius døde kort efter sin konfirmation af tæring (T B.), og et par år efter blev Marius slået ihjel af en møllevinge i Ringkøbing, hvor hans svoger var møller. Det var et hårdt slag for Trine, han var hendes hjertebar.

Jeg tog et godt billede af hende en Pinsedag, hun havde været nede hos os og spise suppe, hun står i sin fine kjole af sort damask. Hun fik ofte sin middagsmad, hun har sikkert haft meget lidt at leve af. Hun var imidlertid flyttet ovenpå og kommet til at bo bedre. Jeg kom meget hos hende, så sang hun gamle viser, jeg husker særlig en om "Præstens Datter i Taubenheim", den var meget sørgelig. Hun snakkede meget og talte gerne om "Frøkenene", det var præstens to ugifte søstre, der altid tilbragte deres ferier i præstegården. I sine sidste år boede hun hos en datter i Skjern, hvor hun døde. Både hendes og tvillingernes grave er for længst Sløjfede.

Mikkel Frydenborg var en original i ordets dybeste betydning. Han boede i et lille hus nær ved Hans Bendtsens. Han var så uskøn, som et menneske kan tænkes, stor ranglet med et par udstående nærsynede øjne og meget beskidt. Han gik altid i en lang skødefrakke, der vistnok engang havde været blå, et par bukser med klap foran og et par vældige træsko, han gik altid foroverludende med lange skridt. Han kom i butikken efter kaffe, cicorie og kandis, og så fik han, hvad der var af gammel ost, om der var både mider og maddiker i betød intet, han kunde vel ikke se småkravlet, og det smagte sikkert også af ost. Pibeudkras fik han også. Engang gav mor ham en F1. Solbær saft, det smagte så godt i kaffe- ellers levede han af, hvad folk gav ham, han havde mange madsteder. Han havde et stort klæde, når han med sine sorte, krogede fingre fik de fire snipper bundet sammen, havde han et godt hold på sagerne. Det kunde vel undertiden knibe, at faa maden spist, mens den var frisk. Engang fik han dårlig mave og måtte have læge, han blev spurgt om, hvad han havde spist. "Blodpølse med skæg". Det var alligevel for meget. Han gav 4 kr. om måneden i husleje. Da Hans Bendtsen vilde have den op i 5 kr., blev han så vred og truede med at grave sig ind i en høj og bo der. Han besindede sig dog og accepterede de 5 kr. Maren Bendtsen var ualmindelig god imod ham. Første gang hun fik lov at vaske hans ansigt, blev han næsten ukendelig. Hun passede ham, når han var syg og sad hos ham, da han døde. Han havde lidt penge, men tilsyneladende ingen familie, før han var død. Så dukkede der 3 Søskende fra Vorgod op, der var langt ude i slægt med han, men måske aldrig havde set ham. Præsten og Dr. Lassen fik dog udvirket, at Maren fik 300 kr., det var en beskeden betaling for alt det, hun havde gjort for ham. Det eneste han ejede af værdi foruden

penge var et gammelt bornholmerur, det havde han loven Magdalene, Marens ældste datter, men det gik også til Vorgod.

En del af det sidste, har jeg fra Maren. Hun er på De gamles Hjem, hvor jeg besøgte hende få dage før, hun den 5. maj 77 blev 90 år. Hun var som sædvanlig frisk og veloplagt, og vi fik meget drøftet både om fortid og nutid.

Hans Bendtsen var i en ung alder bleven enkemand med 3 små børn, han havde sin gamle mor, der var lidt skrap, så det kneb med husholdersker. Så kom Maren en ung pige fra Stauning. Da var gamle Kirsten død. Det endte med giftermål. Maren var ikke stærk og har aldrig været det, men hun har dog fået 11 børn foruden at være mor for de 3, der var i forvejen. I dag har hun 47 børnebørn og 56 oldebørn. Det kniber med hørelsen, ellers er hun ualmindelig åndsfrisk og får daglig besøg af en eller flere af sin store familie. Hun er glad for at være på hjemmet og glad for at tænke tilbage på sit stræbsomme liv og lykkelige ægteskab, det sidste fremhæver hun stærk.

Hans Bendtsen var fætter til mor på fædrene side, og de boede nabo til den gamle Skole.

Bendt, altid kaldet Bænd, var en broder til Hans Bendtsen og således også en fætter til mor. Han boede i det lille hus ved kirken, var ringer og graver og gift med Karoline. Han gik også ud i dagleje, vi havde ham meget hjemme, da vi efterhånden havde fået et hel landbrug. Der gik mange øl til, foruden de obligate til frokost og aftensmad var han i kælderens flere gange i dagens løb. Karoline var svag og skrøbelig og fordrede mere, end Bendts budget kunde holde til. I butikken bestilte han "det bedste af det bedste" og slutningen lød altid: "Du kan lige notere". Det irriterede mig ganske voldsomt. Jeg her aldrig set, han har betalt noget, men han har vel arbejdet det af, Han havde også til min ærgrelse et vist frisprog hos "Lunde", som han så meget op til.

Hvad kalder man et menneske, der ikke ser. men hører varsler? Bendt kunde mange gange sige forud, når der blev begravelse Han talte ellers ikke gerne om det, men under den spanske syge, kom han for skade at sige, at der snart vilde komme 5 nye grave. Det øgede uhyggen, men kom til at passe. Han hørte f.eks. Brædder til gravekastning blive smidt d af tårndøren, skovlenes arbejde i jorden eller salmesang på kirkegården. Han kunde stå hjemme i døren og sige til Karoline, kan du ikke høre de synger den salme, nej, det kunde hun ikke, snart efter skete det. Når han fortalte om det, var jeg ivrig lytter. Han blev 93 år og boede sine sidste år hos sin broderdatter Magdalene Pedersen. Da var han meget affældig.

Anders og Hanne må også have en lille omtale. Anders, der havde været gårdmand i Ølstrup, blev enkemand med 6 Børn. Med gode venners hjælp blev der så etableret et ægteskab med en ældre pige i Bølling. Hun havde en god gård og penge til, men var svagelig og nærmest krøbling. Hun havde sikkert aldrig regnet med at blive gift, og så kom der en høj, antagelig den gang en flot mand, senere gik flotheden af ham. Glæden varede kun kort, hun døde 9 måneder efter brylluppet. Saa kom Hanne ind i billedet, hun var fra Hanninghedegaard, en landevejskro. Hun havde også penge, og så gik det løs med selskabelighed og bygang, at gården ikke blev passet gjorde mindre, det endte da også ned, de måtte gå fra den og fik et husmandssted. Det gik heller ikke længe, så blev det "Fælleshuset" og Anders blev fiskehandler. Handlen foregik fra køkkenbordet, og da Hanne aldrig havde udmærket sig ved renlighed, var der efterhånden fiskeskæl m.m. over hele huset.

Anders' store fornøjelse, også hans skade, var at spille kort, han var helbefaren og kunde alt, han havde jo i mange år ikke bestilt andet. Der kom mange for at deltage. Når far var der, spillede de lhombre, Niels og Svend dyrkede whist. På en af Hannes duge var broderet: "Snehvid dug er bordets pryde". Det var ikke ligefrem hvidhed, der udmærkede duge, og det øvrige var derefter, men det betød intet for de glade kortspillere, der nød både kaffe, kortspil og hele atmosfæren. Først døde Hanne og et års tid senere Anders.

Lad mig lige til slut tilføje at den gamle forretning er bleven nedlagt, efter at jeg her har fortalt om den. Der var købmandshandel fra 1891 til 1977, deraf tegnede far sig for 48 år, fra 1895 til han døde 1943.

Det er gået hårdt ud over de små landsbyer de senere år først mistede Bølling sin smedje Der hvor Mads stod i lære. Hammerens lysende dans på ambolten, når et Stk. gloende jern skulde formes til et eller andet, høres ikke mere. Det næste, der forsvandt var mejeriet, saa skolen og nu den lille købmand.

Det er vemodig at tænke tilbage på, at det travle og alsidige liv, der levedes, mere og mere forsvinder. Der bor flere mennesker, men mange har arbejde andre steder.

Det er jo tidens løsen, at alt skal være så stort og det små og hyggelige forsvinder. Om det er til det gode, ved jeg ikke. Jeg synes det ikke, jeg er nok bleven for gammel til at bedømme det.

Det gamle hjem

Far i butiksdøren 1924